

RHETORICORUM  
AD C. HERENNIIUM  
LIBER QUARTUS.

## LIBRI QUARTI

### ARGUMENTUM.

CUR suis, non alienis exemplis utatur, ad illustranda quæ proposuit præcepta, copiose auctor disserit, I—VII. Mox sequitur ipsa de ELOCUTIONE præceptio, prout agitur de genere *gravi*, de *mediocri*, de *attenuato*, VIII—X; monetque simul, ne, dum hæc genera consecramur, in finitima et propinqua vitia incidamus, XI. Monstrat deinde, quibus rebus constet præsertim ELOCUTIO, *elegantia* scilicet, *compositione* et *dignitate*, XII. Inde verborum exornationes, seu *figure* pertractantur, XIII—XXXIV. Sequuntur sententiarum, XXXV—LV. Totum opus concludit brevis exhortatio, ad exercitationis in arte oratoria diligentiam.

## RHETORICORUM

### AD C. HERENNIUM

### LIBER QUARTUS.

---

I. QUONIAM in hoc libro, C. Herenni, de elocutione conscripsimus, et quibus in rebus opus fuit exemplis uti, nostris exemplis usi sumus, et id fecimus præter consuetudinem Græcorum, qui de hac re scripserunt; necessario faciendum est, ut paucis rationem nostri consilii demus. Atque hoc nos necessitudine facere, non studio, satis erit signi, quod in superioribus libris nihil neque ante rem, neque præter rem locuti sumus. Nunc, si pauca, quæ res postulat, dixerimus, tibi id, quod reliquum est artis, ita, ut instituimus, persolvemus. Sed facilius nostram rationem intelliges, si prius, quid illi dicant, cognoveris.

Compluribus de causis putant oportere, quum ipsi præceperint, quo pacto oporteat ornare elocutionem, uniuscujusque generis ab oratore aut poeta probato sumtum ponere exemplum. Et primum se id modestia commotos facere dicunt, propterea quod videatur esse ostentatio quædam,



non satis habere, præcipere de artificio, sed ipsos etiam videri velle artificiose gignere exempla: hoc est, inquirunt, ostentare se, non ostendere artem. Quare pudor in primis est ad eam rem impedimento, ne nos solos probare, nos amare, alios contemnere et deridere videamur. Etenim quum possimus ab Ennio sumtum<sup>1</sup> aut a Graccho ponere exemplum, videtur esse arrogantia, illa relinquere, et ad sua devenire. Præterea exempla testimoniorum locum obtinent. Id enim, quod admonuerit, et leviter fecerit præceptio, exemplo, sicut testimonio, comprobatur. Non igitur ridiculus sit, si quis in lite, aut in iudicio, domesticis testimoniis pugnet, et sui ipsius abutatur exemplo? Ut enim testimonium, sic exemplum, rei confirmande causa sumitur. Non ergo oportet hoc, nisi a probatissimo sumi, ne, quod aliud confirmare debeat, eget ipsum confirmationis. Etenim necesse est, aut se omnibus antepoñant, et sua maxime probent, aut negent optima esse exempla, quæ a probatissimis oratoribus aut poetis sumta<sup>2</sup> sint. Si se omnibus antepoñant, intolerabili arrogantia sunt; si quos sibi præponant, et eorum exempla suis exemplis non putent præstare, non possunt dicere, quare sibi illos antepoñant.

<sup>1</sup> Alii, sunt.

II. Quid igitur ipsa auctoritas antiquorum? nam quum res probabiliores, tum hominum studia ad imitandum alacriora reddit: imo erigit omnium cupiditates, et acuit industriam, quum spes injecta est, posse imitando, Gracchi, aut Crassi consequi facultatem. Postremo hoc ipsum est summum artificium, res varias et dispares in tot poematibus et orationibus sparsas, et vage disjectas, ita diligenter eligere, ut unumquodque genus exemplorum sub singulos artis locos subjicere possis. Hoc si industria solum fieri posset, tamen essemus laudandi, quum talem laborem non fugissemus: <sup>1</sup> nunc sine summo artificio non potest fieri. Quis est enim, <sup>2</sup> qui nisi summe teneat artem, possit ea, quæ jubeat ars, de tanta, et tam diffusa scriptura notare, et separare? Ceteri, quum legunt orationes bonas aut poemata, probant oratores et poetas, neque intelligunt, qua re commoti probent: quod scire non possunt, ubi sit, nec quid sit, nec quo modo factum sit id, quod eos maxime delectet. At is, qui et hæc omnia intelligit, et idonea maxime eligit, et omnia in arte maxime scribenda redigit in singulas rationes præceptionis, necesse est ejus rei summus artifex sit. Hoc igitur maximum artificium est, in arte sua posse et alienis exemplis uti.

<sup>1</sup> Nunc vero. <sup>2</sup> Qui non, quum summe.

Hæc illi quum dicunt, magis nos auctoritate sua commovent, quam veritate disputationis. Illud enim veremur, ne cui satis sit ad contrariam rationem probandam, quod ab ea parte steterint ii, qui et inventores hujus artificii fuerunt, et vetustate jam satis omnibus probati sunt. Quod si, illorum auctoritate remota, res omnes volent cum re comparare, intelligent, non omnia esse concedenda antiquitati.

III. Primum igitur, quod ab eis de modestia dicitur, videamus, ne nimium pueriliter proferatur. Nam si tacere, <sup>1</sup> aut nihil scribere modestia est, cur quicumque scribunt, aut loquuntur? Sin aliquid suum scribunt, cur, quo secius omnia scribant, impediuntur modestia? Quasi si quis ad Olympicam venerit cursum, et steterit, ut mittatur, impudentesque illos dicat esse, qui currere cœperint, ipse intra carceres stet, et narret aliis, quomodo Ladas aut Boius cum Sicyoniis cursitarint: sic isti, quum in artis curriculum descendunt, illos, qui in eo, quod est artificii, elaborent, aiunt facere immodeste; ipsi aliquem antiquum oratorem, aut poetam laudant, aut scripturam, sic ut in stadium artis rhetoricæ prodire non audeant. Non ausim dicere, sed tamen vereor, ne, qua in

<sup>1</sup> Et.

re laudem modestiæ venentur, in ea ipsa re sint impudentes. Quid enim tibi vis? aliquis inquit. Artem tuam scribis: gignis nobis novas præceptiones: eas ipse confirmare non potes: ab aliis exempla sumis. Vide, ne facias impudenter, qui tuo nōmini velis ex aliorum laboribus libare laudem. Nam si eorum volumina prehenderint antiqui oratores et poete, et suum quisque de libris sustulerit; nihil istis, quod suum <sup>1</sup> velint, relinquatur. At exempla, quoniam testimoniorum similia sunt, item convenit, ut testimonia, ab hominibus probatissimis sumi. Primum omnium exempla ponuntur hic non confirmandi, neque testificandi causa, sed demonstrandi. Non enim, quum dicimus esse exornationem, quæ, verbi causa, constat ex similiter desinentibus verbis, et ponimus hoc exemplum a Crasso, « quibus possumus, et debemus, » non testimonium collocamus, sed exemplum. Hoc igitur interest inter exemplum et testimonium: exemplo demonstratur id, quod dicimus, cujusmodi sit; testimonio, esse illud ita, ut nos dicimus, confirmatur. Præterea oportet testimonium cum re convenire; aliter enim rem non potest confirmare. At id, quod illi faciunt, cum re non convenit. Quid ita? Quia pollicentur

<sup>1</sup> Schütz pessime, vocent.



artem se scribere, et exempla proferunt ab iis plerumque, qui artem nescierunt. Tum quis est, qui possit id, quod de arte scripserit, comprobare, nisi aliquid scribat ex arte? Contraque faciunt, quam polliceri videntur: nam quum scribere artem instituant, videntur dicere se excogitasse, quod alios docerent; quum vero scribunt, ostendunt nobis, quid alii excogitarint.

IV. At hoc ipsum difficile est, inquit, eligere de multis. Quid dicitis difficile? utrum laboriosum, an artificiosum? Si laboriosum, non statim præclarum. Sunt enim multa laboriosa, quæ si faciatis, non continuo gloriemini: nisi forte etiam, si vestra manu fabulas, aut orationes totas transcripsissetis, gloriosum putaretis. Sin autem istud <sup>1</sup> artificiosum, egregium dicitis; videte, ne insueti rerum majorum videamini, si vos parvas, sicuti magna, delectat. Nam isto modo eligere rudis quidem nemo potest, sed sine summo artificio multi. Quisquis enim audierit de arte paullo plus, in elocutione præsertim, omnia videri poterit, quæ ex arte dicuntur; facere nemo poterit, nisi eruditus. Ita ut, si de tragediis Ennii velis sententias eligere, aut de Pacuvianis periodos, quia plane rudis id facere nemo poterit, quum

<sup>1</sup> Artificium.

feceris, telitteratissimum putes, ineptus sis; propterea quod id facile faciat quivis mediocriter litteratus: item si, quum ex orationibus et poematis elegeris exempla, quæ certis signis artificii notata sunt, quia rudis id nemo facere possit artificiosissime te fecisse putes, erres; propterea quod isto signo videmus te nonnihil ejus scire: aliis signis, multa scire <sup>1</sup> intelligemus. Quod si artificiosum est intelligere, quæ <sup>2</sup> sint ex arte scripta, multo est artificiosius, ipsum scribere ex arte. Qui enim scribit artificiose, ab aliis commode scripta facile intelligere poterit: qui eliget facile, non continuo ipse commode scribit. Et, si est maxime artificiosum, alio tempore utantur ea facultate, non tum, quum parere ipsi, et gignere, et proferre debent. Postremo in eo vim artificii consumant, ut ipsi ab aliis potius eligendi, quam aliorum boni electores existantur. Contra ea, quæ ab iis dicuntur, qui dicunt <sup>3</sup> alienis exemplis uti oportere, satis est dictum. Nunc, quæ separatim dici possunt, consideremus.

V. Dicimus ergo, eos omnes, ideo quod alienis utantur, peccare, tum etiam magis delinquere, quod a multis exempla sumant. Sed de eo, quod postea diximus, ante videamus. Si concederem, aliena oportere assumere exempla, vincerem unius

<sup>1</sup> Intelligimus. <sup>2</sup> Sunt. <sup>3</sup> Alienis se.



oportere: primum, quod contra hoc nulla staret eorum ratio; liceret enim eligerent, et probarent quemlibet, qui sibi in omnes res suppeditaret exempla, vel poetam, vel oratorem, cujus auctoritate niterentur. Deinde interest magni ejus, qui discere vult, utrum unum omnia, an omnia neminem, sed aliud alium putet consequi posse. Si enim putabit posse omnia penes unum consistere, ipse quodque ad omnium nitetur facultatem: sin id desperabit, in paucis se exercebit; ipsis enim contentus erit: nec mirum, quem ipse præceptor artis omnia penes unum reperire non potuerit. Allatis igitur exemplis a Catone, a Gracchis, a Lælio, a Scipione, Galbæ, Porcina, Crasso, Antonio, ceterisque; item sumtis aliis a poetis, et historiarum scriptoribus, necesse erit, eum, qui discet, ab omnibus putare omnia, ab uno pauca vix potuisse sumi. Quare, si unius alicujus esse se similem satis habebit, omnia, quæ omnes habuerint, solum habere se posse diffidet: ergo inutile est ei, qui discere vult, non putare, unum posse omnia. Igitur nemo in hanc incidere opinionem, si ab uno exempla summissent. Nunc hoc signi est, ipsos artis scriptores non putasse unum potuisse in omnibus elocutionis partibus enitere, quoniam neque sua protulerunt, neque unius alicujus, aut denique duorum, sed ab omnibus oratoribus et

poetis exempla sumserunt. Deinde si quis velit artem demonstrare nihil prodesse ad discendum, non male utatur hoc adjumento, quod unus omnes artis partes consequi nemo poterit. Quod igitur juvat eorum rationem, qui omnino improbant artem, id, non ridiculum est, ipsum scriptorem artis suo judicio comprobare? Ergo ab uno sumenda fuisse docuimus exempla, si semper aliunde sumerentur.

VI. Nunc omnino aliunde sic intelligemus sumenda non fuisse. Primum omnium, quod ab artis scriptore affertur exemplum, de ejusdem artificio debet esse; non ut, si quis purpuram aut aliud quippiam vendens dicat: « Sume a me, sed hujus exemplum aliunde rogabo, tibi quæ ostendam. » Si merces ipsi qui venditant, aliunde exemplum quærerent aliud mercis; aut si acervos se dicant tritici habere, et eorum exemplum pugno non habeant, quod ostendant: si Triptolemus, quum hominibus semen largiretur, ipse ab aliis id hominibus mutaretur: aut si Prometheus, quum mortalibus ignem dividere vellet, ipse a vicinis, cum testa ambulans, carbunculos corrogaret, non ridiculum videretur? Isti magistri, omnium dicendi præceptores, non videntur sibi ridicule facere, quum id, quod aliis pollicentur, ab aliis quærunt. Si qui se fontes maximos, penitus absconditos,

aperuisse dicat, et hoc, sitiens quam maxime, loquatur, neque habeat, qui sitim sedet, non rideatur? Isti, quum non modo dominos se fontium, sed se ipsos fontes esse dicant, et omnium rigare debeant ingenia, non putant fore ridiculum, si quum id polliceantur aliis, arescant ipsi siccitate? Chares a Lysippo statuas facere non isto modo didicit, ut Lysippus caput ostenderet Myronis, brachia Praxitelis, pectus Polycleti: sed omnia coram magistrum facientem videbat, ceterorum opera vel sua sponte considerare poterat.

VII. Isti credunt, eos, qui hæc velint discere, alia ratione doceri posse commodius. Præterea ne possunt quidem ea, quæ sumuntur ab aliis exempla, tam esse accommodata ad artem, quam propria; propterea, quod in dicendo leviter unusquisque locus plerumque tangitur, ne ars appareat. In præcipiendo expresse conscripta ponere oportet exempla, ut in artis formam convenire possint. Et post in dicendo, ne possit ars eminere et ab omnibus videri, facultate oratoris occultatur. Ergo etiam ut magis ars cognoscatur, suis exemplis melius est uti. Postremo hæc quoque res nos duxit ad hanc rationem, quod nomina rerum Græca, quæ convertimus, ea remota sunt a consuetudine. Quæ enim res apud nostros non erant, earum rerum nomina non poterant esse usitata. Ergo hæc

asperiora primo videantur necesse est, idque fiet rei, non nostra, difficultate. Reliquum scripturae consumetur in exemplis. Hæc aliena si possissemus, factum esset, ut, quod commodius esset in hoc libro, id nostrum non esset; quod asperius, et inusitatum, id proprie nobis attribueretur. Ergo hanc quoque incommoditatem fugimus. His de causis, quum artis inventionem Græcorum probassemus, explorum rationem secuti non sumus.

Nunc tempus postulat, ut ad elocutionis præcepta transeamus. Bipertita erit igitur nobis elocutionis præceptio. Primum dicemus, quibus in generibus semper omnis oratoria elocutio debeat esse. Deinde ostendemus, quas res semper habere debeat.

VIII. Sunt igitur tria <sup>1</sup> genera, quæ genera nos figuras appellamus, in quibus omnis ratio non vitiosa consumitur: unam gravem, alteram mediocrem, tertiam extenuatam vocamus. Gravis est quæ constat ex verborum gravium <sup>2</sup> magna et ornata constructione. Mediocris est, quæ constat ex humilior, neque tamen ex infima et pervulgatissima verborum dignitate. Attenuata est, quæ demissa est usque ad usitatissimam puri sermonis consuetudinem.

<sup>1</sup> Abest genera. <sup>2</sup> Lævi.



In gravi figura consumetur oratio, si quæ ejusque rei poterunt ornatissima verba reperiri, sive propria, sive <sup>1</sup> translata, unamquamque <sup>2</sup> in rem accomodabuntur: et, si graves sententiæ, quæ in amplificatione et commiseratione tractantur, eligentur: et, si exornationes sententiarum aut verborum, quæ gravitatem habebunt, de quibus post dicemus, adhibebuntur. In hoc genere figuræ erit hoc exemplum: « Nam quis est vestrum, judices, qui satis idoneam possit in eum pœnam excogitare, qui prodere hostibus patriam cogitarit? <sup>2</sup> Quod maleficium cum hoc scelere comparari, quod huic maleficio dignum supplicium potest inveniri? In iis, qui violassent ingenuam, matremfamilias constuprassent, pulsassent aliquem, aut postremo necassent, maxima supplicia <sup>3</sup> majores consumserunt: huic truculentissimo ac nefario facinori singularem pœnam non reliquerunt? atque in aliis maleficiis ad singulos, aut ad paucos ex alieno peccato injuria pervenit: hujus sceleris qui sunt affines, uno consilio universis civibus atrocissimas calamitates machinantur. O feros animos! o crudeles cogitationes! o delictos homines ab humanitate! <sup>4</sup> qui id agere ausi

<sup>1</sup> Translata sive extranea. <sup>2</sup> Abst in. <sup>3</sup> Majores nostri. <sup>4</sup> Quid agere.

« sunt, aut cogitare potuerunt, quo pacto hostes, « revulsis majorum sepulcris, dejectis mœnibus, « ovantes irruerent in civitatem; quomodo deum « templis spoliatis, optimatibus trucidatis, aliis « <sup>1</sup> abreptis in servitutem, matribus familias et in- « genis sub hostilem libidinem subjectis, urbs « acerbissimo concidat incendio [ conflagrata ]; qui « se non putant, id, quod voluerint, ad exitum « perduxisse, nisi sanctissimæ patriæ miserandum « scelerati viderint cinerem. Nequeo verbis conse- « qui, judices, indignitatem rei: sed negligentius « id fero, quia vos mei <sup>2</sup> non egetis. Vester enim « vos animus amantissimus reipublicæ facile edocet, « ut eum, qui fortunas omnium voluerit prodere, « præcipitem <sup>3</sup> proturbetis ex ea civitate, quam « iste spurcissimorum hostium dominatu nefario « voluerit obruere. »

IX. In mediocri figura versabitur oratio, si hæc, ut ante dixi, aliquantulum demiserimus, neque tamen ad infimum descenderimus, sic: « Quibus- « cum bellum gerimus, judices, videtis; cum so- « ciis, qui pro nobis pugnare, et imperium nostrum « nobiscum simul virtute et industria conservare « soliti sunt. Hi quum se, et opes suas, et copiam « necessariorum <sup>4</sup> norint; tum vero nihilominus

<sup>1</sup> Arreptis. <sup>2</sup> Indigetis. <sup>3</sup> Perturbetis. <sup>4</sup> Norunt.



« propter propinquitatem, et omnium rerum socie-  
 « tatem quid in omnibus rebus populus romanus  
 « posset, scire et existimare poterant. Hi, quum  
 « deliberassent nobiscum bellum gerere, quæso,  
 « quæ res erat, qua freti bellum suscipere cona-  
 « rentur, quum multo maximam sociorum partem  
 « in officio manere intelligerent, quum sibi non  
 « multitudinem militum, non idoneos imperatores,  
 « non pecuniam publicam præsto esse viderent?  
 « non denique ullam rem, quæ pertineret ad bel-  
 « lum administrandum? Si cum finitimis de finibus  
 « bellum gererent, si totum certamen in uno prælio  
 « positum putarent, tamen omnibus rebus instruc-  
 « tiores ac paratiores venirent; nedum illud impe-  
 « rium orbis terræ, cui imperio omnes gentes, reges,  
 « nationes, partim vi, partim voluntate consense-  
 « runt, quum aut armis, aut liberalitate a populo  
 « romano superati essent, ad se transferre tantulis  
 « viribus conarentur. Quæret aliquis: Quid? Fre-  
 « gellani non sua sponte conati sunt? Eo quidem  
 « minus isti facile conarentur, quo, illi quem-  
 « admodum <sup>3</sup> discessissent, videbant. Nam rerum  
 « imperiti, qui uniuscujusque rei de rebus ante  
 « gestis exempla petere non possunt, ii per im-  
 « prudentiam facillime deducuntur in fraudem: at

1. Estimare. 2. Pertineat. 3. Descissent.

« ii, qui sciunt, quid aliis acciderit, facile ex alio-  
 « rum eventu, suis rationibus possunt providere.  
 « Nulla igitur re inducti, nulla spè freti arma sus-  
 « tulerunt? Quis hoc credat, tantam amentiam  
 « quemquam tenuisse, ut imperium populi romani  
 « tentare auderet, nullis copiis fretus? Ergo ali-  
 « quid fuisse necesse est: quid aliud, nisi id, quod  
 « dico, potest esse?»

X. In attenuato figuræ genere, quod ad infimum  
 et quotidianum sermonem demissum est, hoc erit  
 exemplum: « Nam ut forte hic in balneas venit,  
 « cœpit, postquam perfusus est, defricari. Deinde,  
 « ubi visum est, ut in alveum descenderet, ecce  
 « ibi iste de transverso, Heus, inquit, adolescens,  
 « pueri tui modo me pulsaverunt; satisfacias oportet.  
 « Hic, qui id ætatis ab ignoto præter consue-  
 « tudinem appellatus esset, erubuit. Iste clarius  
 « eadem et alia dicere cœpit. Hic vix tandem in-  
 « quit: Sine me considerare. Tum vero iste cœpit  
 « clamare voce ista, quæ vel facile cuivis rubores  
 « elicere posset: Ita petulans es atque acer, ut ne  
 « ad solarium quidem idoneus, ut mihi videtur,  
 « sed pone scenam, et in ejusmodi locis exercita-  
 « tus sis. Conturbatus est adolescens: nec mirum,  
 « cui etiam nunc pedagogi lites ad aurículas ver-  
 « sarentur, imperito ejusmodi conviciorum. Ubi  
 « enim iste vidisset scurræ exhausto rubore, qui



« se putaret nihil habere, quod de existimatione  
 « perderet, ut omnia sine famæ detrimento facere  
 « posset? » Igitur genera figurarum ex ipsis exem-  
 plis intelligi poterunt. Erit enim et attenuata  
 verborum constructio quædam, et item alia in  
 gravitate, alia posita in mediocritate.

Est autem cavendum, ne, dum hæc genera con-  
 sectamur, in finitima et propinqua vitia veniamus.  
 Nam gravi figuræ, quæ laudanda est, propinqua  
 est ea, quæ fugienda est, quæ recte videbitur ap-  
 pellari, si sufflata nominabitur. Nam ut corporis  
 bonam habitudinem tumor imitatur sæpe; ita gra-  
 vis oratio sæpe imperitis videtur ea, quæ turget et  
 inflata est, quum aut novis, aut priscais verbis, aut  
 duriter aliunde translatis, aut gravioribus, quam  
 res postulat, aliquid dicitur, hoc modo: « Nam  
 « qui perduellionibus venditat patriam, non satis  
 « supplicii dederit, si præceps in Neptunias <sup>1</sup> de-  
 « pulsus erit lacunas. <sup>2</sup> Peniteat igitur istum, qui  
 « montes belli fabricatus est, campos susulit pa-  
 « cis. » In hoc genus plerique quum declinassent,  
 et ab eo, quo profecti sunt, aberraverunt, et spe-  
 cie gravitatis falluntur, nec prospicere possunt  
 orationis tumorem.

XI. Qui in mediocre genus orationis profecti

<sup>1</sup> Depultus. <sup>2</sup> Penitet.

sunt, si pervenire eo non <sup>1</sup> potuerunt, errantes  
 perveniunt ad confine genus ejus generis, quod  
 appellamus fluctuans et dissolutum; eo quod sine  
 nervis et articulis fluctuat huc et illuc, nec potest  
 confirmate, neque viriliter sese expedire. Id est hu-  
 jusmodi: « Socii nostri quum belligerare nobiscum  
 « vellent, profecto ratiocinati essent etiam atque  
 « etiam, quid possent facere, si quidem sua sponte  
 « facerent, et non haberent hic adjuutores multos,  
 « <sup>2</sup> malos homines et audaces. Solent enim diu co-  
 « gitare omnes, qui magna negotia volunt agere. »  
 Non potest hujusmodi sermo tenere attentum audi-  
 torem: diffluit enim totus, neque quicquam com-  
 prehensens perfectis verbis amplectitur. Qui non  
 possunt in illa facetissima verborum attenuatione  
 commode versari, veniunt ad aridum et exsangue  
 genus orationis, quod non alienum est exile nomi-  
 nari, cujusmodi est hoc: « Nam istic ille ad balneas  
 « accessit; ad hunc postea dicit: Hic tuus servus me  
 « pulsavit. Postea dicit hic illi: Considerabo. Post  
 « ille huic convicium fecit, et magis magisque præ-  
 « sentibus multis clamavit. » Frivolus hic quidem  
 jam et illiberalis est sermo. Non enim adeptus est id,  
 quod hæc attenuata figura, puris verbis et electis  
 compositam orationem. Omne genus orationis, et

<sup>1</sup> Poterunt. <sup>2</sup> Et malos,



grave, et mediocre, et attenuatum, dignitate afficiunt exornationes, de quibus post loquemur: quæ si raræ disponentur, distinctam, sicuti coloribus; si crebræ collocabuntur, oblitam <sup>1</sup> reddent orationem. Sed figuram in dicendo commutari oportet, ut gravem medicis, medicrem excipiat attenuata. Deinde identidem commutentur, ut facile satietas varietate vitetur.

XII. Quoniam, quibus in generibus elocutio versari debeat, dictum est, videamus nunc, quas res debeat habere elocutio commoda et perfecta. Quæ maxime [admodum] oratori accommodata est, tres res in se debet habere, elegantiam, compositionem, dignitatem. Elegantiæ est, quæ facit, ut <sup>2</sup> unumquodque pure et aperte dici videatur. Hæc distribuitur in latinitatem, et explanationem. Latinitas est, quæ sermonem purum conservat, ab omni vitio remotum. Vitia in sermone, quo minus is latinus sit, duo possunt esse: solæcismus, et barbarismus. Solæcismus est, quum, <sup>3</sup> in verbis pluribus, consequens verbum superiori non accommodatur. Barbarismus est, quum verbum aliquod vitiose effertur. Hæc qua ratione vitare possimus, in arte grammatica dilucide <sup>4</sup> dicemus. Explanatio

<sup>1</sup> Reddunt. <sup>2</sup> Unumquidque. <sup>3</sup> Abest in. <sup>4</sup> Discimus.

est, quæ reddit apertam et dilucidam orationem. Ea comparatur duabus rebus, usitatis verbis, et propriis. Usitata sunt ea, quæ versantur in sermone et consuetudine quotidiana: propria, quæ ejus rei verba sunt, aut esse possunt, qua de loquemur.

Compositio est verborum constructio, quæ facit omnes partes orationis æqualiter perpolitas. Ea conservabitur, si fugiemus crebras vocalium concursionones, quæ vastam atque hiantem orationem reddunt, ut hoc est: « Baccæ ænææ amonissimæ  
« impendebant. » Et si vitabimus ejusdem litteræ nimiam assiduitatem; cui vitio versus hic erit exemplo (nam hic nihil prohibet in vitiiis, alienis exemplis uti):

O Tite, tute, Tati, tibi tanta tyranne tulisti!

Et hic ejusdem poetæ:

Quidquam quisquam, cuiquam quod conveniat, neget.

Et, si ejusdem verbi assiduitatem nimiam fugiemus; ea est hujusmodi: « Nam cujus rationis ratio non  
« exstet, ei rationi ratio non est fidem habere. » Et, si non utemur continenter similiter cadentibus verbis, hoc modo:

Flentes, plorantes, lacrymantes, obtestantes.

Et, si verborum transjectionem vitabimus, nisi quæ erit concinna, qua de re posterius loquemur; quo in vitio est Lucilius assiduus, ut hoc est in priore libro:

Has res ad te scriptas, Luci, misimus, Zeli.

Item fugere oportet longam verborum continuationem, quæ et auditoris aures, et oratoris spiritum ledit. His vitiis in compositione vitatis, reliquum operis consumendum est in dignitate.

XIII. Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem, varietate distinguens. Hæc in verborum et sententiarum exornationem dividitur. Verborum exornatio est, quæ ipsius sermonis insignita continetur perpoliitione. Sententiarum exornatio est, quæ non in verbis, sed in ipsis rebus quamdam habet dignitatem.\*\*\*

Repetitio est, quum continenter ab uno atque eodem verbo in rebus similibus et diversis principia sumuntur, hoc modo: « Vobis istud attribuendum est, vobis gratia habenda, vobis res ista erit « honori. » Item, « Scipio Numantiam sustulit, « Scipio Carthaginem delevit, Scipio pacem peperit, « Scipio civitatem servavit. » Item, « Tu in forum « prodire, tu lucem conspicerere, tu in horum conspectum venire conaris? audes verbum facere? « audes quidquam ab istis petere? Audes supplicium

« deprecari? Quid est, quod possis defendere? quid « est, quod audeas postulare? quid est, quod tibi « putes concedi oportere? Non jusjurandum reli- « quisti? non amicos prodidisti? non parenti manus « intulisti? non denique in omni dedecore volutatus « es? » Hæc exornatio, quum multum venustatis ha- « bet, tum gravitatis et acrimonie plurimum. Quare videtur esse adhibenda et ad ornandam et ad « exaugendam orationem.

Conversio est, per quam non, ut ante, primum repetimus verbum, sed ad postremum continenter revertimur, hoc modo: « Pœnos populus romanus « justitia vicit, armis vicit, liberalitate vicit. » Item, « Ex quo tempore concordia de civitate sublata « est, libertas sublata est, fides sublata est, ami- « citia sublata est, respublica sublata est. » Item, « C. Lælius homo navus erat, ingeniosus erat, « doctus erat, bonis viris et studiosis amicus erat: « ergo in civitate primus erat. » Item, « Nam quum « istos, ut absolvant te, rogas; ut pejerent, rogas; « ut existimationem negligant, rogas; ut leges po- « puli romani tuæ libidini largiantur, rogas. »

XIV. Complexio est, quæ utramque complectitur exornationem, et hanc, et quam ante exposuimus, ut et repetatur idem primum verbum sæpius, et

\* Augendam.



crebro ad idem postremum revertamur, hoc modo :  
 « Qui sunt, qui fœdera sæpe ruperunt? Carthagi-  
 nienses. Qui sunt, qui crudele bellum in Italia  
 gesserunt? Carthaginienses. Qui sunt, qui Ita-  
 liam deformaverunt? Carthaginienses. Qui sunt,  
 « qui sibi postulant ignosci? Carthaginienses. Vi-  
 dete ergo, quid conveniat eos impetrare. » Item,  
 « Quem senatus damnarit, quem populus romanus  
 damnarit, quem omnium existimatio damnarit,  
 « eum vos sententiis vestris absolvētis? »

Transductio est, quæ facit, ut, quum idem verbum  
 crebrius ponatur, non modo non offendat ani-  
 mum, sed etiam concinniorum orationem reddat,  
 hoc pacto : « Qui nihil habet in vita jucundius vita,  
 « is cum virtute vitam non potest colere. » Item,  
 « Eum tu hominem appellas, qui si fuisset homo,  
 « nunquam tam crudeliter vitam hominis petisset.  
 « At erat inimicus. Ergo inimicum sic ulcisci vo-  
 luit, ut ipse sibi reperiretur inimicus? » Item,  
 « Divitias sine divitum esse : tu virtutem præfer  
 « divitiis. Nam si voles divitias cum virtute com-  
 « parare, vix satis idoneæ tibi videbuntur divitiæ,  
 « quæ virtutis pedisequæ sint. » Ex eodem genere  
 exornationis est, quum idem verbum modo ponitur  
 in hac, modo in altera re, hoc modo : « Cur eam

1 Tu vero virtutem.

« rem tam studiose curas, quæ multas tibi dabit  
 « curas? » Item, « Amari jucundum est, si cure-  
 « tur, ne quid insit amari. » Item, « Veniam ad  
 « vos, si mihi senatus det veniam. » In his quatuor  
 generibus exornationum, quæ adhuc propositæ  
 sunt, non inopia verborum fit, ut ad idem verbum  
 redeatur sæpius; sed inest festivitas quædam, quæ  
 facilius auribus dijudicari, quam verbis demon-  
 strari potest.

XV. Contentio est, quum ex contrariis verbis  
 aut rebus oratio conficitur, hoc pacto : « Habet  
 « assentatio jucunda principia, eadem exitus ama-  
 « rissimos affert. » Item, « Inimicus te placabilem,  
 « amicis inexorabilem præbes. » Item, « In otio  
 « tumultuarius, in tumultu es otiosus. In re frigi-  
 « dissima cales, in ferventissima friges. Tacito  
 « quum opus est, clamas : ubi loqui convenit, ob-  
 « mutescis. Ades; abesse vis. Abes; reverti cupis.  
 » In pace bellum quæritas; in bello pacem deside-  
 « ras. In concione de virtute loqueris; in prælio  
 « præ ignavia tubæ sonitum perferre non potes. »  
 Hoc genere si distinguemus orationem, et ornati  
 et graves poterimus esse.

Exclamatio est, quæ conficit significationem do-  
 loris, aut indignationis alicujus, per hominis, au-

1 Sit. 2 Solus es otiosus.

urbis, aut loci, aut rei cujuspiam compellationem, hoc modo: « Te nunc alloquor, Africane, cujus « mortui quoque nomen splendori ac decori est « civitati. Tui clarissimi nepotes suo sanguine alue- « runt inimicorum crudelitatem. » Item, « O per- « fidoſe Fregellæ, quam facile scelere vestro « contabuisti! ut, cujus nitor urbis Italiam nuper « illustravit, ejus nunc vix fundamentorum reliquæ « mancant. » Item, « Bonorum insidiatores, latro- « cinio vitam innocentissimi cujusque petistis: « tantamne ex iniquitate judiciorum vestris calum- « niis assumitis facultatem? » Hac exclamatione si loco utemur, et raro, et quum rei magnitudo postulare videbitur; ad quam volemus indignationem animum auditoris adduceamus.

Interrogatio non omnis gravis est, neque concinna, sed hæc, quæ, quum enumerata sunt ea, quæ obsunt causæ adversariorum, confirmat superiorem orationem, hoc pacto: « Quum igitur hæc « omnia faceres, diceres, administrares, utrum « animos sociorum ab republica removebas, et « alienabas, an non? et, utrum aliquem exornari « oportuit, qui ista prohiberet, ac fieri non sine- « ret, an non? »

XVI. Ratiocinatio est, per quam ipsi a nobis rationem poscimus, quare quidque dicamus, et crebro nosmet a nobis petimus uniuscujusque pro-

positionis explanationem. Ea est hujusmodi: « Ma- « jores nostri si quam unius peccati mulierem dam- « nabant, simplici judicio multorum maleficiorum « convictam putabant: Quo pacto? quoniam, quam « impudicam judicant, eam veneficii quoque « damnatam existimabant. Quid ita? quia necesse « est, eam, quæ suum corpus addiderit turpissimæ « cupiditati, timere permultos. Quos istos? virum, « parentes, ceteros, ad quos videt sui dedecoris « infamiam pertinere. Quid postea? quos tantopere « timeat, eos necesse est, ut, quoquo modo possit, « veneficio petat. Cur? quia nulla potest honesta « ratio retinere eam, quam magnitudo peccati « facit timidam, intemperantia audacem, natura « muliebris inconsideratam. Quid veneficii damna- « tam? quid? putabant impudicam quoque neces- « sario. Quare? quia nulla facilius ad id maleficium « causa, quam turpis amor et intemperans libido « commovere potuit: <sup>1</sup> cujus mulieris animus esset « corruptus, ejus corpus castum esse non puta- « verunt. Quid in viris? idemne <sup>2</sup> observabant? « minime. Quid ita? quia viros ad unumquodque « maleficium singulæ cupiditates impellunt: mulie- « res ad omnia maleficia cupiditas una ducit. » Item, « Bene <sup>3</sup> majores hoc comparaverunt, ut neminem

<sup>1</sup> Quum cujus. <sup>2</sup> Hoc observabant. <sup>3</sup> Majores nostri.



« regem, quem armis cepissent, vita privarent.  
 « Quid ita? quia, quam nobis facultatem fortuna  
 « dedisset, iniquum erat in eorum supplicio con-  
 « sumere, quos eadem fortuna paullo ante in am-  
 « plissimo statu collocarat. Quid quod exercitum  
 « contra duxit? desino meminisse. Quid ita? quia  
 « viri fortis est, qui de victoria contendant, eos  
 « hostes putare; qui victi sunt, eos homines judi-  
 « care, ut possit bellum fortitudo minuere, pacem  
 « humanitas augere. At ille, si vicisset, num idem  
 « fecisset? non profecto tam sapiens fuisset. Quid  
 « igitur ei parcis? quia talem stultitiam contemnere,  
 « non imitari consuevi. » Hæc exornatio ad sermo-  
 nem vehementer accommodata est, et animum au-  
 ditoris retinet attentum, tum venustate sermonis,  
 tum rationum expectatione.

XVII. Sententia est oratio sumpta de vita, quæ  
 aut quid sit, aut quid esse oporteat in vita, bre-  
 viter ostendit, hoc modo: « Difficile est primum  
 « virtutes revereri, qui semper secunda fortuna sit  
 « usus. » Item, « Liber is est existimandus, qui nulli  
 « turpitudini servit. » Item, « Egens æque est is, qui  
 « non satis habet, et is, cui nihil satis potest esse. »  
 Item, « Optima vivendi ratio est eligenda: eam  
 « jucundam consuetudo reddet. » Hujusmodi senten-  
 tiæ simplices non sunt improbandæ, propterea  
 quod habet brevis expositio, si rationis nullius

indiget, magnam delectationem. Sed illud quoque  
 probandum est genus sententiæ, quod confirmatur  
 subjectione rationis, hoc modo: « Omnes bene  
 « vivendi rationes in virtute sunt collocandæ, prop-  
 « terea quod sola virtus in sua potestate est, omnia  
 « præter eam subjecta sunt <sup>1</sup> sub fortunæ <sup>2</sup> domi-  
 « nationem. » Item, « Qui fortunis alicujus inducti  
 « amicitiam ejus secuti sunt, hi, simul ac fortuna  
 « dilapsa est, devolant omnes. Quum enim recessit  
 « ea res, quæ fuit consuetudinis causa, nihil super-  
 « est, quare possint in amicitia retineri. » Sunt  
 item sententiæ, quæ dupliciter efferuntur, sine  
 ratione, et cum ratione. Hoc modo sine ratione:  
 « Errant, qui in prosperis rebus omnes impetus  
 « fortunæ se putant fugisse. Sapienter cogitant,  
 « qui temporibus secundis casus adversos reformi-  
 « dant. » Cum ratione, hoc pacto: « Qui adolescen-  
 « tium peccatis ignosci putant oportere, falluntur,  
 « propterea quod ætas illa non est impedimento  
 « bonis studiis. At hi sapienter faciunt, qui ado-  
 « lescentes maxime castigant, ut, quibus virtutibus  
 « omnem vitam tueri <sup>3</sup> possint, eas in ætate matu-  
 « rissima velint comparare. » Sententias interponi  
 raro convenit, ut rei actores, non vivendi præ-  
 ceptores esse videamur. Quum ita interponentur,

<sup>1</sup> Abest sub. <sup>2</sup> Dominatione. <sup>3</sup> Possunt.

multum afferent ornamenti. <sup>1</sup> Necessè est enim eam comprobet tacitus auditor, quum ad causam videat accommodari rem certam, ex vita et moribus suntam.

XVIII. Contrarium idem fere est, quod contentio. Contrarium est, quod ex rebus diversis duabus alteram breviter et facile confirmat, hoc pacto: « Nam, qui suis rationibus inimicus fuerit semper, « eum quomodo alienis rebus amicum fore speres? » Et item, « Nam, quem in amicitia perfidiosum cognoveris, eum quare putes inimicitias « cum fide habere posse? » Et, « Qui privatus in « tolerabili superbia fuerit, eum commodum et sui « cognoscentem <sup>2</sup> fore in potestate, qui <sup>3</sup> speres? » Et, « Qui in sermonibus et conventu amicorum « verum dixerit nunquam, eum sibi in concionibus « credis a mendacio temperaturum? » Item, « Quos « ex collibus dejecimus, cum iis in campo metui- « mus dimicare? Qui quum plures erant, paucis « nobis exæquari non poterant; hi postquam pau- « ciores sunt, metuimus, ne sint superiores? » Hoc exornationis genus, brevibus et continuatis verbis perfectum esse debet; et quum commodum est auditu, propter brevem et absolutam conclusionem;

<sup>1</sup> Nam necessè est, animo eam comprobet. <sup>2</sup> Videre.  
<sup>3</sup> Speret.

tum vero vehementer id, quod opus est oratori, comprobat contraria re, et ex eo, quod dubium non est, expedit illud, quod dubium est, ut aut dilui non possit, aut multo difficillime possit.

XIX. Membrum orationis appellatur res breviter absoluta sine totius sententiæ demonstratione, quæ denuo alio membro orationis excipitur, hoc modo: « Et inimico proderas; » id est unum, quod appellatur membrum: deinde hoc excipiatur oportet ab altero, « Et amicum lædebas. » Ex duobus membris hæc exornatio potest constare: sed commodissima et absolutissima est, quæ ex tribus constat, hoc pacto: « Et inimico proderas, et amicum lædebas, « et tibi ipsi non consulebas. » Item, « Nec reipublicæ consulisti, nec amicis profuisti, nec inimicis restitisti. »

Articulus dicitur, quum singula verba intervallis distinguuntur cæsa oratione, hoc modo: « Acrimonia, voce, vultu adversarios perterruisti. » Item, « Inimicos invidia, injuriis, potentia, perfidia sustulisti. » Inter hujus generis, et illius superioris vehementiam hoc interest, quod illud tardius et rarius venit, hoc crebrius et celerius pervenit. Itaque in illo genere, ex remotione brachii, et <sup>1</sup> contortione dexteræ gladius ad corpus afferri; in hoc

<sup>1</sup> Contorsione, contentione.



autem crebro et celeri vulnere corpus consauciari videtur.

Continuatio est densa et continens frequentatio verborum cum absolute sententiarum. Ea utemur commodissime tripartito; in sententia, in contrario, in conclusione. In sententia, hoc pacto: « Ei non multum potest obesse fortuna, qui sibi « firmius in virtute, quam in casu, præsidium collocavit. » In contrario, hoc modo: « Nam si « quis spei non multum collocarit in casu, quid est, « quod ei magnopere casus obesse possit? » In conclusione, hoc pacto: « Quod si in eos plurimum « fortuna potest, qui suas rationes omnes in casum « contulerunt; non sunt omnia committenda fortunæ, ne magnam nimis in nos habeat dominatio « nem. » In his tribus generibus ad continuationis vim adeo frequentatio est necessaria, ut infirma facultas oratoris videatur, nisi sententiam, et contrarium, et conclusionem frequentibus efferat verbis. Sed et alias quoque nonnunquam non alienum est, tametsi necesse non est, eloqui res aliquas per hujuscemodi continuationes.

XX. Compar appellatur, quod habet in se membra orationis, de quibus ante diximus, quæ <sup>1</sup> consistent ex pari fere numero syllabarum. Hoc non

<sup>1</sup> Constant.

<sup>1</sup> dinumeratione nostra fiet (nam id quidem puerile est), sed tantum <sup>2</sup> afferet usus et exercitatio facultatis, ut animi quodam sensu par membrum superiori referre possimus, hoc modo: « In prælio « mortem pater oppetebat, domi filius nuptias « comparabat; hæc omnia graves casus administrabant. » Item, « Alii fortuna felicitatem dedit, « huic industria virtutem comparavit. » In hoc genere sæpe fieri potest, ut non plane par sit numerus syllabarum, et tamen esse videatur, si una aut etiam altera syllaba est alterutrum brevius; aut si, quum in altero plures sunt, in altero longior aut longiores, plenior aut pleniores syllabæ erunt: ut longitudo aut plenitudo harum multitudinem alterius assequatur et exæquet.

Similiter cadens exornatio <sup>3</sup> appellatur, quum in eadem constructione verborum, duo aut plura sunt verba, quæ similiter iisdem casibus <sup>4</sup> efferantur, hoc modo: « Hominem landas egentem « virtutis, abundantem felicitatis. » Item, « Cujus « omnis in pecunia spes est, ejus a sapientia est « animus remotus. Diligentia comparat divitias, « negligentia corrumpit animum; et tamen quum « ita vivit, neminem præ se ducit hominem. » Simi-

<sup>1</sup> De enumeratione. <sup>2</sup> Afferet. <sup>3</sup> Dicitur. <sup>4</sup> Efferuntur.



liter desinens est, quum, tametsi casus non insunt in verbis, tamen similes exitus sunt, hoc pacto: «Turpiter audes facere, nequiter studes dicere. «Vivis invidiose, delinquis studiose, loqueris «odiose.» Item, «Audacter territas, humiliter placas.» Hæc duo genera, quorum alterum in exitus, alterum in casus similitudine versatur, inter se vehementer conveniunt: et ea re, his qui bene utuntur, plerumque simul ea collocant in iisdem partibus orationis. Id hoc pacto facere oportet: «Perditissima ratio est amorem petere, pudorem fugere; diligere formam, negligere famam.» Hic et ea verba, quæ casus habent, ad casus similes; et illa, quæ non habent, ad similes exitus veniunt.

XXI. Annominatio est, quum ad idem verbum et <sup>1</sup> ad idem nomen acceditur commutatione unius litteræ aut litterarum <sup>2</sup>; aut ad res dissimiles similia verba accommodantur. Ea multis et variis rationibus conficitur. Attenuatione aut complexione ejusdem litteræ, sic: «Hic, qui se magnifice jactat atque ostentat, venit <sup>3</sup> ante, quam Romam venit.» Ex contrario: «Hic, quos homines alea vincit, eos ferro statim vincit.» Productione ejusdem litteræ, hoc modo: «Hunc avium dulcedo

<sup>1</sup> Abest ad. <sup>2</sup> Additur; syllaba: aut syllabarum. <sup>3</sup> Antè ante.

«ducit ad avium.» Brevitate ejusdem litteræ, hoc modo: «Hic tametsi videtur esse honoris cupidus, «tamen non tantum curiam diligit, quantum Curiam.» Addendis litteris, hoc pacto: «Hic sibi «posset temperare, nisi amori mallet obtemperare.» Demendis litteris, sic: «Si lenones vitasset «tanquam leones, vitæ se tradidisset.» Transferendis litteris, sic: «Videte, judices, utrum hoc «mini navo, an vano credere malitis.» Item, «Nolo esse laudator, ne videar adulator.» Commutandis, hoc modo: «Deligere oportet, quem «velis diligere.» Hæc sunt annominations, quæ in litterarum brevi commutatione, aut productione, aut translatione, aut aliquo hujusmodi genere versantur.

XXII. Sunt autem aliæ, quæ non habent tam propinquam in verbis similitudinem, et tamen dissimiles non sunt. Quibus de generibus unum est hujusmodi: «Quid veniam, qui sim, quare veniam, «quem insimulem, cui prosim, quem postulem, «brevis cognoscetis.» Nam hic est in quibusdam verbis quædam similitudo non tam affectanda, quam illæ superiores, sed tamen adhibenda nonnunquam. Alterum genus hujusmodi: «Demus «operam, Quirites, ne omnino Patres Conscripti

<sup>1</sup> Litteraturæ.



«circumscripti putentur.» Hæc annominatio accedit magis ad similitudinem, quam superior; sed minus, quam illæ superiores; propterea quod non solum additæ, sed uno tempore demtæ quoque littæ sunt. Tertium genus est, quod versatur in casuum commutatione, aut unius, aut plurium nominum. Unius nominis, hoc modo: «Alexander Macedo summo labore animum ad <sup>1</sup> virtutem a pueritia confirmavit. Alexandri virtutes per orbem terræ cum laude et gloria sunt <sup>2</sup> pervulgatæ. Alexandro si vita longior data esset, Oceanum manus Macedonum transvolasset. Alexandrum omnes, ut maxime metuerunt, item plurimum dilexerunt.» Variè hic unum nomen in commutatione casuum volutatatum est. Plura nomina, casibus commutatis, hoc modo <sup>3</sup> faciunt annominationem: «Ti. Gracchum, rempublicam administrantem, indigna prohibuit nex diutius in ea commorari. C. Graccho similiter occisio oblatæ est, quæ virum reipublicæ amantissimum subito de sinu civitatis eripuit. Saturninum, fide captum malorum, perfidiæ scelus vita privavit. Tuus, o Druse, sanguis domesticos parietes, et vultum parentis aspersit. Sulpicium, cui paulo ante

<sup>1</sup> Virtutes. <sup>2</sup> Alii omittunt. <sup>3</sup> Faciunt.

omnia concedebant, eum brevi spatio non modo vivere, sed etiam sepeliri prohibuerunt.» Hæc tria genera proxima exornationum, quorum unum in similiter cadentibus, alterum in similiter desinentibus verbis, tertium in annominationibus positum est, perraro sumenda sunt, quum in veritate dicemus: propterea quod non hæc videntur reperiri posse sine elaboratione et consumatione operæ.

XXIII. Ejusmodi autem studia ad delectationem, quam ad veritatem, videntur accommodatiora. Quare fides, et gravitas, et severitas oratoria minuitur his exornationibus frequenter collocatis. Et non modo tollitur auctoritas dicendi: sed offenditur quoque in ejusmodi oratione auditor; propterea quod est in his lepos et festivitas, non dignitas, neque pulchritudo. Quare, quæ sunt ampla et pulchra, diu placere possunt: quæ lepida et concinna, cito satietate afficiunt aurium sensum fastidiosissimum. Quo modo igitur, si crebro his generibus utemur, puerili videbimur elocutione delectari: ita si raro has interseremus exornationes, et in causa tota variè dispergemus, commode luminibus distinctis illustrabimus orationem.

Subjectio est, quum interrogamus adversarios, aut quærimus ipsi, quid ab illis, aut quid contra

nos dici possit: deinde subjicimus id, quod dici oportet, <sup>1</sup> aut non oportet, aut nobis adjumento futurum sit, aut obfuturum illis e contrario, hoc modo: «Quæro igitur, unde iste tam pecuniosus «sit factus. Amplum patrimonium relictum est? «at patris bona venierunt. Hereditas aliqua ob- «venit? non potest dici, sed etiam a necessariis «omnibus exheredatus est. Præmium aliquod ex «lite aut judicio cepit? non modo id non fecit, sed «etiam insuper ipse grandi sponsione <sup>2</sup> victus est. «Ergo si his rationibus locupletatus non est, sicut «omnes videtis; aut isti domi nascitur aurum, aut, «unde licitum non est, pecunias accepit.»

XXIV. Item, «Sæpe, iudices, animadverti, mul- «tos aliqua ex honesta re, quam ne inimici quidem «criminari possint, sibi præsidium petere: quo- «rum nihil potest adversarius facere. Nam utrum «ad patris virtutem confugiet? at eum vos jurati «capite damnastis. An ad suam revertetur antiquam «vitam, alicubi honeste tractatam? at hic quidem «ante oculos vestros quomodo vixerit, scitis omnes. «An cognatos suos enumerabit, quibus vos con- «veniat commoveri? at hi quidem nulli sunt. Ami- «cos proferet? at nemo est, qui sibi non putet «turpe, istius amicum nominari.» Item, «Credo,

<sup>1</sup> Aut quod non oportet. <sup>2</sup> Victus.

«inimicum, quem nocentem putabas, in iudicium «adduxisti? nam non; indemnatum necasti. Leges, «quæ id facere prohibent, veritus es? at ne scrip- «tas quidem judicasti. Quum ipse te veteris ami- «citiæ commonefaceret, commotus es? at nihilo «minus, sed etiam studiosius occidisti. Quid? «quum tibi pueri ad pedes volutarentur, miseri- «cordia motus es? at eorum patrem crudelissime «sepultura quoque prohibuisti.» Multum inest acrimoniae et gravitatis in hac exornatione, prop- «terea quod, quum quaesitum est, quid oporteat, subjicitur id non esse factum. Quare facillime fit, ut <sup>1</sup> exaugeatur indignitas negotii. Ex eodem gene- «nere, ut ad nostram quoque personam referamus subjectionem, sic: «Nam quid me facere <sup>2</sup> con- «venit, quum a tanta Gallorum multitudine circum- «sederer? An dimicaret? at quum parva manu «tum prodiremus, locum quoque inimicissimum «habebamus. Sederem in castris? at neque subsi- «dium, quod exspectarem, habebamus, neque «erat, <sup>3</sup> qui vitam produceremus. Castra relin- «querem? at obsidebamur. Vitam militum negli- «gerem? at ea videbar eos accepisse conditione, «ut, quoad possem, incolumes patriæ et paren- «tibus conservarem. Hostium conditionem repu-

<sup>1</sup> Augeatur. <sup>2</sup> Conveniret. <sup>3</sup> Quo.



« diarem? at salus antiquior est militum, quam im-  
« pedimentorum. » Hujusmodi consequuntur iden-  
tidem subjectiones, ut ex omnibus ostendi videat-  
tur, nihil potius, quam quod factum sit, faciendum  
fuisse.

XXV. Gradatio est, in qua non ante ad conse-  
quens verbum descenditur, quam ad superius conscen-  
sum est, hoc modo: « Nam quæ reliqua spes  
« manet libertatis, si illis, et quod libet, licet; et  
« quod licet, possunt; et quod possunt, audent; et  
« quod audent, faciunt; et quod faciunt, vobis mo-  
« lestum non est? » Item, « Non sensi hoc, et non  
« suasi; neque suasi, et non ipse statim facere cœpi;  
« neque facere cœpi, et non perferi; neque perferi,  
« et non probavi. » Item, « Africano industria vir-  
-tutem, virtus gloriam, gloria æmulos compa-  
-ravit. » Item, « Imperium Græciæ fuit <sup>1</sup> penes  
« Athenienses, Atheniensium potiti sunt Spartiatæ,  
« Spartiatas superavere Thebani, Thebanos Mace-  
« dones vicerunt, qui ad imperium Græciæ brevi  
« tempore adjunxerunt Asiam bello subactam. »  
Habet in se quemdam leporem superioris cujusque  
crebra repetitio verbi, quæ propria est hujus exor-  
nationis.

<sup>1</sup> Apud.

Definitio est, quæ rei alicujus proprias amplec-  
titur potestates breviter et absolute, hoc modo:  
« Majestas reipublicæ est, in qua continetur dig-  
« nitas et amplitudo civitatis. » Item, « Injuriam  
« sunt, quæ aut pulsatione corpus, aut convicio  
« aures, aut aliqua turpitudine vitam cujuscumque  
« violant. » Item, « Non est ista diligentia, sed  
« avaritia; ideo quod diligentia est accurata con-  
« servatio suorum: avaritia, injuriosa appetitio  
« alienorum. » Item, « Non est ista fortitudo, sed  
« temeritas; propterea quod fortitudo est contem-  
« ptio laboris et periculi cum ratione utilitatis, et  
« compensatione commodorum: temeritas est cum  
« inconsiderata laborum perpessione gladiatoria  
« periculorum susceptio. » Hæc ideo commoda  
putatur exornatio, quod omnem rei cujuscumque  
vim et potestatem ita dilucide proponit, et brevi-  
ter explicat, ut neque pluribus verbis oportuisse  
dici videatur, neque lucidius potuisse dici pu-  
tetur.

XXVI. Transitio vocatur, quæ quum ostendit  
breviter, quid dictum sit, proponit item breviter,  
quid sequatur, hoc modo: « In patriam cujusmodi  
« fuerit, habetis: nunc in parentes qualis exstite-  
« rit, considerate. » Item, « Mea in istum beneficia  
« cognoscitis: nunc, quomodo iste mihi gratiam

« retulerit, accipite. » Proficit hæc <sup>1</sup> aliquantulum exornatio ad duas res : nam et quid dixerit commonet, et ad reliquum comparat auditorem.

Correctio est, quæ tollit id, quod dictum est, et pro eo id, quod magis idoneum videtur, reponit, hoc pacto : « Quod si iste suos hospites rogasset, imo innuisset modo; hoc facile perfici posset. » Item, « Nam postquam isti vicerunt, atque adeo victi sunt : eam quomodo victoriam appellem, quæ victoribus plus calamitatis, quam boni, dederit? — O virtutis comes invidia, quæ bonos insequeris plerumque, atque adeo insectaris ! » Commovetur hoc genere animus auditoris. Res enim communi verbo elata, tantummodo dicta videtur : ast ea, post ipsius oratoris correctionem, magis idonea fit pronuntiatione. Non igitur satius esset, diceret aliquis, ab initio, præsertim quum scribas, ad optimum et electissimum verbum devenire? Est, quum non est satius, si commutatio verbi id erit demonstratura, ejusmodi rem esse, ut, quum eam communi verbo appellaris, levius dixisse videaris; quum ad electius verbum accedas, insigniorem rem facias. Quod si continuo venisses ad id verbum, nec rei, nec verbi gratia animadversa esset.

<sup>1</sup> Aliquantum.

XXVII. <sup>1</sup> Occupatio est, quum dicimus, nos præterire, aut non scire, aut nolle dicere id, quod tunc maxime diximus, hoc modo : « Nam de pueritia quidem tua, quam tu omni intemperantiæ addixisti, dicerem, si hoc tempus idoneum putarem : nunc consulto relinquo. Et illud prætereo, quod te tribuni rei militaris infrequentem tradiderunt : deinde quod injuriarum satisfecisti L. Labeoni, nihil ad rem pertinere puto. Horum nihil dico : revertor ad illud, de quo iudicium est. » Item, « Non dico te ab sociis pecunias accepisse, non sum in eo occupatus, quod civitates, regna, domos omnium depeculatus es : furta, rapinas tuas omnes omitto. » Hæc utilis est exornatio, si aut rem, quam non pertinet aliis ostendere, occulte admonuisse prodest, aut si longum est, aut ignobile, aut planum non potest fieri, aut facile potest reprehendi; ut utilis sit occulte fecisse suspicionem, quam hujusmodi intendisse orationem, quæ redarguatur.

Disjunctio est, quum eorum, de quibus dicimus, aut utrumque, aut unumquodque certo concluditur verbo, sic : « Populus romanus Numantiam delevit, Carthaginem sustulit, Corinthum disjecit, Fregellas evertit. Nihil Numantinis vi-

<sup>1</sup> Spalding ad Quintil., IX, 3: Occultatio.